

Hals Skanse

AF HENRIK GJØDE NIELSEN

Det er en tilfældighed af de mere bekvemme, at 2004 både blev året hvor Nordjyllands Historiske Museum blev etableret, og hvor Hals Skanse kunne fejre 350-året for dens opførelse. Det giver en kærkommen lejlighed til i denne første beretning for Nordjyllands Historiske Museum, at præsentere Hals Skanse nærmere. Hals Skanse er, når bortses fra Hals Kirke, det ældste bygningsværk i Hals og tillige ramme om Hals Museum. I Hals Skanse ligger Hals Museums udstillingsbygning Tøjhuset.

*Hals Skanse, sommeren 2004.
Foto: Bjarne Jerup Høj.*

Hals Skanse ca. 1627-1652

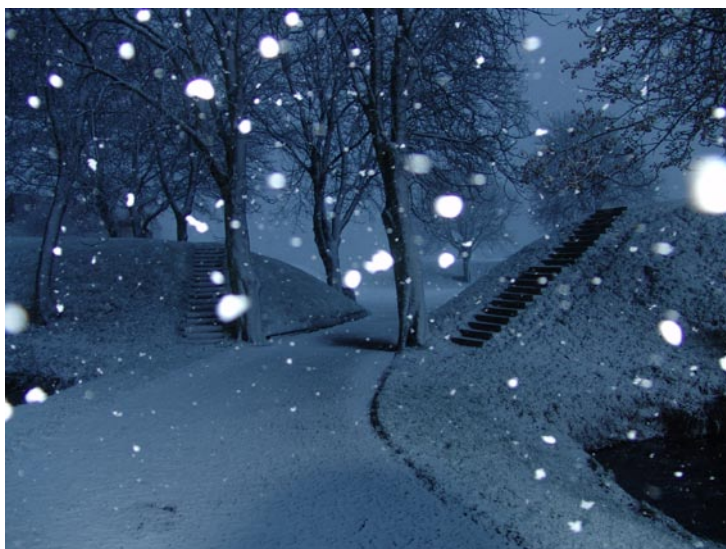
Den første Hals Skanse blev opført på initiativ af Christian IV i midten af 1620'erne på det sted, hvor også den nuværende skanse ligger. Til forskel fra den nuværende var den første Hals Skanse overvejende opført som et anlæg, der skulle imødegå angreb fra søsiden, med kraftige volde mod syd, øst og vest og kun en meget svag vold mod nord. Dette skulle vise sig skæbnesvangert, da tyske tropper under Kejserkrigen i 1627 netop angreb skansen fra landsiden og ikke søsiden. Skansens besætning på et par hundrede mand blev hugget ned, og fjenden indtog Hals by og skanse. Under besættelsen blev det i øvrigt fra øverste sted pålagt de fjendtlige tropper, at de skulle holde op "... med deres slette Vaner, de maatte ikke længer plyndre Kirker, Avlsgaarde eller i Landsbyerne, maatte ikke voldtage Piger og Koner". Det skete imidlertid i Hals, og i et tilfælde, hvor tre soldater havde gjort sig skyldige i en sådan forbrydelse, blev de to dødsdømt; i dommen indgik tillige den præmis, at de tre skulle spille om, hvem der skulle gå fri.

Efter besættelsens ophør i 1629 forfaldt skansen, både fordi den ikke blev vedligeholdt, og fordi folk i Hals fandt et slags "tag-selv-byg-gemarked" i det forladte anlæg. Synsforretning efter synsforretning vidner om et stadigt mere fremskredent forfald.

Hals Skanse 1653-1654

Christian IV's oprindelige formål med Hals Skanse var, at man her skulle beskytte den eneste indsejling til Limfjorden – Thyborøn Kanal gennem Agger Tange blev først definitivt åbnet ved en stormflod i 1862 – og i videre forstand beskyttede hele Limfjordslandet og dets byer mod angreb fra fjendtlige flådestyrker, som hermed kunne stoppes ved Hals. Stort set parallelt med skansens forfald i 1630'erne og særligt 1640'erne, arbejdede skiftende kommissioner og udvalg derfor med sagen, og barslede med en løsning i 1653: Hals Skanse skulle renoveres og styrkes.

I tiden fra august 1653 til august 1654 arbejdede så tvangsudskrevne bønder sammen med udkommanderede soldater og professionelle ingeniører på anlægget, der blev udbygget og forstærket med kraftige volde på alle sider og tillige forsynet med en ravelin, en lille forskanse med bastioner, der gjorde det muligt at etablere to vindebroer, som en angribende fjende skulle indtage og passere, for at nå til skansens hovedport.

Skansens hovedport, set fra dæmningen ved ravelinen, i vintervejr.

Foto: Bjarne Jerup Høj.

Mikkelsdag, den 29. september 1654, stod Hals Skanse færdigbygget i den form, vi kender i dag. Dengang markeredes færdiggørelsen med et kongeflag; et køb, der beløb sig til 43 rigsdaler, 3 mark og 2 skilling. Til sammenligning kan tjene, at en god hest i de tider kunne erhverves for 15-20 rigsdaler.

Den 29. september 2004 markerede Hals Museum skansens 350-års jubilæum ved at give publikum gratis adgang i ugen omkring Mikkelsdag. Små 300 mennesker besøgte museet i løbet af ugen og kunne samtidig besøge et anlæg, som er forbavsende uberørt, siden man første gang hejste flaget over skansen.

Af de oprindeligt fire hovedbygninger, alle af størrelse som Tøjhuset, er nu kun dette tilbage, ligesom en række mindre bygninger er forsvundet. Af indgreb i selve voldarbejdet er forsvundet en jordrampe op

mod sydvolden, der blev gennembrudt i starten af 1800-tallet, mens et krudtkammer blev indbygget i nordvolden i 1676, og vindebroerne blev erstattet af dæmninger i 1900-tallet. Bortset fra disse indgreb og de forsvundne dele står Hals Skanse, som den blev afleveret i august 1654. Dette gør Hals Skanse til Danmarks bedst bevarede enkeltkanske fra renæssancetiden.

Hals Købstad

Bygningen af Hals Skanse 1654 var for så vidt kun det første trin i en storstilet plan. Frederik III havde nemlig besluttet at anlægge en ny, stor handels- og fæstningsby på stedet, hvorfra man, i modsætning til Aalborg, ganske enkelt kunne sejle større dele af året. I løbet af renæssancetiden ca. 1536-1669 fik skibstrafikken stadigt større betydning, skibene blev større og bedre, og en havn i Hals ville ganske enkelt fryse senere til om efteråret og tø tidligere op om foråret, end tilfældet var i Aalborg.

Derfor flyttede man den 4. september 1655 toldstedet fra Aalborg til Hals, opførte de i den forbindelse nødvendige bygninger, skibsbro og øvrige anlæg, og den 25. august 1656 kom så den endegyldige betingelse for bymæssig udvikling: Hals fik købstadsprivilegier. Handlende og håndværkere kunne herefter slå sig ned i Hals, men ikke nok med det: Enhver kunne få udpeget et stykke jord og efter at have bebygget dette få grunden overdraget til evig arv og eje, kvit og frit, men ikke nok med det: Enhver, der flyttede til ”den nye By og Fæstning Hals ved Limfjorden i Jylland”, fik 20 års fuldstændig frihed for alle ordinære og ekstraordinære, nuværende og kommende skatter og afgifter. Tiden og begivenhederne skulle imidlertid løbe fra alle de store planer og gode intentioner, og købstadsprivilegierne fik ikke den tilsigtede virkning. Rettighederne kom aldrig til at fungere, dels som følge af krige og besættelser, dels som følge af modstand fra bystyre og købmænd i Aalborg, men af en eller anden grund blev købstadsprivilegierne aldrig formelt ophævet, så endnu kan Hals rose sig af at have været kongelig privilegeret købstad frem til Kommunalreformen 1970, da den særlige købstadslovgivning helt havde mistet sin betydning og blev suspenderet.

Hvad der siden skete på skansen

Den nybyggede Hals Skanse kom voldsomt i ilden under Svenskekrigene 1657-59, og måtte i 1660'erne igen lide den tort at forfalde. Man tog atter fat på en renovering i 1676, i hvilken forbindelse krudtkammeret i nordvolden blev opført, og havde således igen en stærk militær fæstning, der imidlertid i mere end 100 år ikke var i kamp.

Ganske vist bød også 1700-tallet på krige for Danmark, men i Hals mærkede man ikke meget til det. I det tidlige 1700-tal opholdt Peder Wessel Tordenskjold sig periodisk i Hals, men i øvrigt var 1700-årene for skansens vedkommende præget af fred – og vedligeholdelse. Belært af erfaringen holdt man skansen ved lige, udskiftede huse og bestykning, men i kamp kom skansen først under Englandskrigene

i begyndelsen af 1800-tallet. Her forsøgte engelske flådestyrker flere gange at tage skansen, men blev afvist.

1818 var skansen blot under opsyn af en, som reglerne angav, pensioneret officer af artilleriet, og i 1848 blev skansen nedlagt som militært anlæg. I tiden fra 1818 til 1848 forsvandt i øvrigt tre af de fire store bygninger i skansegården; igen fungerede skansen som et "tag-selvbyggemarked", og i mange af de gamle huse i Hals by sidder i dag tømmer og sten, som rettelig hører hjemme på skansen.

Efter 1848 fik skansen skiftende funktioner: Den fungerede som karantænestation i forbindelse med bekæmpelse af kolera, som mødelokale for byens foreninger, skole, folkebibliotek, sognerådskontor og privat beboelse, og under besættelsen 1940-1945 i en tid tillige hovedkvarter for tyskernes øverstkommanderende på egnen. En tid efter besættelsen var skansen lejr for tyske flygtninge fra østområderne, og i 1955 blev der igen indrettet kommunekontor i Tøjhuset, og den gamle Hals sognekommune overtog skansen fra Marineministeriet. Med Kommunalreformen 1970 nedlagdes kommunekontoret i Tøjhuset, og i 1972 fik den dengang nystiftede Museumsforeningen for Hals Kommune råderet over en del af lokalerne. Foreningen og museet voksede, overtog hele bygningen, og i dag anvendes Tøjhuset i Hals Skanse som nævnt til Hals Museums udstillingsbygning. Her findes en permanent udstilling om Hals Kommunes kultur- og lokalhistorie, under fælles-titlen Hav og Fjord, Land og By, og her vises skiftende særudstillinger, fremvisning af kulturhistoriske levn.

Det største og mest markante levn er imidlertid samtidig ramme om udstillingen, nemlig den velbevarede Hals Skanse, som man må bevæge sig ind i og gennem for at nå frem til museet. En flottere ramme, der samtidig er en væsentlig del af indholdet, kan man næppe ønske sig.

Hals Museums udstillingsbygning, Tøjhuset i Hals Skanse. Tøjhuset er efter alt at dømme opført i 1790'erne. Krudtkammeret i baggrunden er opført 1676.

Foto: Bjarne Jerup Høj.